

ศึกษาการพัฒนามนุษย์ตามหลักฆราวาสธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระทองชัย อภิขโย

พระมหาประภาส ปรีชาโน

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

Email: roietjournal@gmail.com

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการพัฒนามนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาหลักฆราวาสธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3) เพื่อศึกษาการพัฒนามนุษย์ตามหลักฆราวาสธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยใช้วิธีวิจัยเอกสาร คือ ศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และตำราอื่นๆ ประกอบ

ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนา คือ การทำให้เจริญขึ้น ทำให้รุ่งเรืองขึ้น ใช้ได้ทั้งการพัฒนาวัตถุและพัฒนาจิตใจ เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนาประเทศ การพัฒนาสติปัญญา และการพัฒนาจิต เป็นต้น ซึ่งตามหลักการของพระพุทธศาสนา การพัฒนาจะต้องดำเนินไปพร้อมๆ กัน 4 ทาง คือ การพัฒนาทางด้านกายภาพ การพัฒนาศีลธรรมหรือการพัฒนาสังคม การพัฒนาทางด้านจิตใจ และการพัฒนาทางด้านปัญญา

ฆราวาสธรรมเป็นหลักธรรมสำหรับฆราวาสธรรมสำหรับการครองเรือนหลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ 4 ประการ ได้แก่ สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์จริงใจต่อกันเป็นหลักสำคัญที่จะให้เกิดความไว้วางใจและไม่ตรีจิตสนทนต่อกัน ทมะ คือ การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ข่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุบกพร่องของกันและกันรู้จักฝึกฝนปรับปรุงตนแก้ไขข้อบกพร่องประณินภัยและอภัยภัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ ขันติ คือ ความอดทนอดกลั้นต่อความหนักและความร้ายแรงทั้งหลาย จาคะ คือ ความเสียสละความเผื่อแผ่แบ่งปันตลอดถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน

การพัฒนาคนมนุษย์ตามหลักฆราวาสธรรม 4 ประการ ได้แก่ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ เพื่อมุ่งหมายให้ใช้ประชาชนทั่วไปในชีวิตการครองเรือนทั้งหมดยึดถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานของจิตใจในการที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีงามกับคนทั้งหลายที่จะอยู่ร่วมหรือติดต่อเกี่ยวข้องกันให้เหมาะสมตามฐานะนั้นๆ เพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ชีวิตของตนเองและแก่ชีวิตของคนอื่นๆ ในสังคม

คำสำคัญ: การพัฒนาคนมนุษย์; ฆราวาสธรรม 4; พุทธปรัชญาเถรวาท

A Study on Human Developments Following Rule of a Good Household Life in Theravada Buddhist Philosophy

Phra Thanongchai Apichayo

Phra Maha Prapas Parichano

Mahamakut Buddhist University, Roi-Et Campus

Email: roietjournal@gmail.com

Abstract

This thesis serves the purposes: 1) to study human development in Theravada Buddhist Philosophy, 2) to study the rule of a good household life in Theravada Buddhist Philosophy, and 3) to study human development following rule of a good household life in Theravada Buddhist Philosophy. It has been carried out with qualitative research methodology, of which its sources include The Tipitaka, relevant researches and other texts to supplement it.

The results of the research were found that: Development is to flourish and to prosper, both the development of the object and mental development, such as, rural development, country development, development of intelligence and mental development. According to the principles of Buddhism the development must be carried out at the same time. Physical development, moral development or social development, psychological development and the development of intelligence.

Secular Dharma means the Dharma for the secular Dharma for the four princes of the family. The truth is the sincerity and sincerity of each other, is the key to the trust and goodwill towards each other is to control emotions. To restrain the sense of each other's weaknesses, to know how to improve and correct their defects, adjust the habit and harmony to harmonize. The weave together tolerance is not tolerance to heavy and serious, it is necessary to sacrifice their generous sharing through the generous contributions of each other.

Human development based on four secular principles, namely, Sacca, Khanti, Tama and Jaga, aiming at using the general public in the life of the whole household to uphold the basic virtue of mind in order to build good relationships with people who will co-operate or contact each other to the appropriate position, to benefit both their own lives and the lives of others in society.

Keywords: Human Development; BrahmajalaSutta; Theravada Buddhist Philosophy

1. บทนำ

บรรดาสัตว์โลกทั้งหลาย มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสมอง มีสติปัญญาสามารถคิดและไตร่ตรองได้ แต่การจะเข้าใจสิ่งใดได้นั้นมีมากน้อยแตกต่างกันไป และความเข้าใจธรรมะของมนุษย์ก็ยิ่งแตกต่างกันออกไปอีก มนุษย์บางคนเป็นเวไนยสัตว์ เพราะเป็นผู้ที่สามารถฟังธรรมะในพระพุทธศาสนาแล้วนำไปปฏิบัติฝึกอบรมตนตามธรรมะนั้นได้ แต่บางคนไม่อาจเรียกว่า เวไนยสัตว์ได้ เพราะไม่มีความสามารถเช่นนั้น เวไนยสัตว์ หมายถึง ผู้ที่พอจะแนะนำสั่งสอนได้ ผู้ที่สามารถดัดได้สอนได้ สามารถบรรลุธรรมหรือได้รับความสำเร็จได้ เป็นคำเรียกคนที่มีกิเลสเบาบาง ซึ่งอาจบรรลุธรรมได้เมื่อได้ฟังธรรมบ่อยๆ เหมือนดอกบัวที่อยู่ในน้ำ เมื่อได้รับแสงอาทิตย์หลายวันเข้าก็จะโผล่พ้นน้ำขึ้นมาบานได้ การถือกำเนิดของมนุษย์มีปรากฏการณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งเกี่ยวกับมนุษย์ กล่าวคือ การถือกำเนิดนั้นทางศาสนา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544 : 220) เราเชื่อกันว่าหลักฐานยืนยันว่า ถือกำเนิดขึ้นเมื่อใด กล่าวอย่างกว้างๆ ศาสนาเป็นปรากฏการณ์เก่าแก่ประการหนึ่งในบรรดาปรากฏการณ์ทางความคิดและความเชื่อทั้งหลายของมนุษย์ที่ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ แม้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะเกิดขึ้นภายหลังก็ตาม แต่ศาสนายังมีหลักฐานมากพอสมควรที่จะระบุว่าเกิดมายาวนาน ซึ่งอาจจะนานพอๆ ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ เมื่อมนุษย์เกิดมาแล้วก็ดำรงอยู่ตามธรรมชาติ ธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ (พระพรหมคุณาภรณ์

(ป.อ. ปยุตโต, 2545 : 215) คือ เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ การที่มนุษย์ต้องมีชีวิตที่ดีงาม ต้องศึกษาฝึกฝนพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นไปในระบบการดำเนินชีวิตซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรมจิตใจ และปัญญา เมื่อฝึกฝนพัฒนามีการศึกษา ก็ทำให้การดำเนินชีวิตดีขึ้น แต่ถ้าไม่เรียนรู้ไม่ฝึก การเป็นมนุษย์นั้นก็ดำเนินชีวิตไม่ดีไม่ถูกต้อง ทั้งนี้เพราะมนุษย์อยู่ด้วยสัญญาตาณอย่างเดียวไม่พอ (วคิน อินทสระ, 2519 : 379)

“มนุษย์” ตามนิยามของพระพุทธศาสนา มิได้มองมนุษย์เพียงรูปลักษณ์ หรือองค์ประกอบที่เป็นมนุษย์เท่านั้น ยังแสดงถึงความเป็นมนุษย์ตามนิยามของหลักพุทธธรรม ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจในสภาวะของมนุษย์ตามกฎของธรรมชาติอีกด้วย ในอรรถกถาอรรถกถา ได้กล่าวถึงมนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก และธรรมชาติแวดล้อม เช่น ทำให้เกิดระบบสุริยะ การโคจรของดวงดาว วันเวลาและฤดูกาล มนุษย์ในฐานะเป็น “สัตว์” (นวลคำ จันทา, 2548 : 3) หรือผู้ที่ยังข้องอยู่ หรือติดอยู่ในสังสารวัฏ มนุษย์ในพระพุทธศาสนา มิได้มีฐานะเริ่มต้นจากสัตว์สังคม เพราะความเป็นมนุษย์เริ่มจากปัจเจกชีวิต มิใช่มวลชนหรือหมู่แห่งชีวิต 2 จุดกำเนิดของมนุษย์นั้น ในอรรถกถาอรรถกถา ได้กล่าวว่า การถือกำเนิดชีวิตของสัตว์โลก มี 4 ประเภท (ม.ม. 12/169/101) คือ ชีวิตสัตว์เกิดในครรภ์คลอดออกมา ชีวิตสัตว์เกิดในไข่ฟักออกมา ชีวิตสัตว์เกิดในโคลของเน่าเปื่อย และชีวิตสัตว์ผุดขึ้นโตเต็มตัวทันที ในบรรดากำเนิดของสัตว์โลก 4 ประเภทดังกล่าวนี้ มนุษย์เรานั้นเกิดในประเภทขาลาพุช คือ เกิดในครรภ์ คลอดออกเป็นตัว และมีการวิวัฒนาการของชีวิตเริ่มต้นจากกลละก่อน จากกลละเป็น อัมพพะจากอัมพพะเป็น เปลี จากเปลีเป็น ฆนะจากฆนะเป็น ปัญจสาขา ต่อจากนั้นมี ผม ขน เล็บ (ส.ส. 15/235/337) เป็นต้น เกิดมีขึ้น มารดาของเด็กนั้นบริโภคน้ำ นม โภชนะ อย่างใดอย่างหนึ่ง เด็กที่อยู่ในครรภ์ก็ยังมีอวัยวะให้เป็นไปในครรภ์ด้วยอาหารนั้น ซึ่งจะมีการพัฒนาขึ้นไปตามลำดับแต่ละชั้นอย่างละสัปดาห์เป็นอย่างต่ำ ซึ่งการเกิดเป็นมนุษย์นั้นจึงถือว่าเป็นการยากยิ่ง เพราะต้องอาศัยพลังกุศลกรรมอย่างมากจึงจะเกิดได้ ดังพุทธภาษิตในธรรมบทว่า กิจโน มนุสสปปกัฏฐาโกกัณณมจจาน ชีวิต กิจฉสทสมมสวน กิจโน พุทธามนุสสาโท แปลว่า การได้ความเป็นมนุษย์ เป็นของยาก การดำรงชีวิตของผู้ที่ต้องตายเป็นสภาพ เป็นของยาก การได้ฟังพระสัทธรรม เป็นของยาก การเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าเป็นของยาก (ปิ่น มุทุกันต์, 2535 : 526-527) อรรถกถาอธิบายว่า การได้ชีวิตมนุษย์ที่ได้ยากเพราะต้องได้ด้วยความพยายามมาก และด้วยกุศลกรรมบถ ผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ต้องมีความพยายามในการทำกุศลอยู่ในระดับสูงพอจะส่งผลให้มาเกิดเป็นมนุษย์ได้ และด้วยกุศลมากหรือยิ่งใหญ่ ในพระอภิธรรมกล่าวว่า ผู้จะมาเกิดเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องอาศัยมหาวิบากจิต 8 ดวง เป็นผลของกุศลจิต 8 ชนิด ส่วนผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์พิกลพิการก็มาด้วยเศษของกุศลที่มีกำลังอ่อน แต่ที่มากเกิดในทุคติภูมิ เช่น สัตว์วิจฉานถือว่ามาด้วยพลังกุศลอย่างเดียว 5 การเกิดและการมีชีวิตอยู่เป็นของมีค่าหาได้ยาก ทำอย่างไรจึงจะให้สมกับค่าหรือราคาที่สูงที่ได้เกิดมาแล้ว

มนุษย์จึงจำเป็นต้องฟังหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่จะเข้ามาต่อเติมในส่วนที่ขาดตกบกพร่องและขาดหายในชีวิตที่ยังไม่สมบูรณ์ ทำให้ชีวิตมีความยุ่งเหยิงและก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคม เหล่านี้ ก็เพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ครอบครัวยุคใหม่ และสังคมเพื่อก่อให้เกิดความสุข ความสามัคคีต่อมวลมนุษยโลกอย่างมั่นคง ยั่งยืน และเพื่อให้เกิดเสถียรภาพที่ดีในการดำรงชีวิต อยู่บนโลกนี้ การศึกษาแนวคิดเรื่องมนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญานั้น พระพุทธศาสนาเป็นระบบปรัชญาที่วางด้วยเรื่องชีวิตของมนุษย์ มีวิถีทางการดำเนินชีวิต การแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตเพื่อความพ้นทุกข์และเพื่อความสมบูรณ์ในชีวิตของมนุษย์คำสอนของพระพุทธศาสนาจึงเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตให้ประสบผลสำเร็จ มีความสุขสบายและบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิต นั่นก็คือ การบรรลุ “นิพพาน” อันเป็นความสุขอันสูงสุด (อง.จตุกก. 21/41/68-70)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมุ่งที่จะศึกษาการพัฒนามนุษย์ตามหลักทวารวาทธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท และศึกษาวิธีการปฏิบัติเพื่อให้เป็นมนุษย์ได้พัฒนา ซึ่งจะเป็นการสร้างชีวิตที่สมบูรณ์ที่สังคมให้ความยอมรับนับถือ และเป็นการสร้างทางสวรรค์ให้เป็นไปในเบื้องหน้าเพื่อมนุษย์ทุกๆ คนที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา สืบต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการพัฒนามนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาหลักทวารวาทธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท
3. เพื่อศึกษาการพัฒนามนุษย์ตามหลักทวารวาทธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเน้นค้นคว้าวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) โดยสามารถจัดลำดับดังนี้

ขั้นสำรวจข้อมูล

- 1) ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาตนตามหลักขรรวาศธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท
- 2) สํารวจเอกสารเอกสารงานวิจัยที่มีผู้รู้เขียนและศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาตนตามหลักขรรวาศธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

ขั้นรวบรวมข้อมูล

- 1) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525
- 2) รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์ วิเสดต่างๆ และจัด ลำดับ ความเกี่ยวข้อง ความสำคัญในเรื่องเหตุผล และที่มา เพื่อแยกประเภท
- 3) รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาตนตามหลักขรรวาศธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

- 1) นำข้อมูลเกี่ยวกับความหมาย ประเภท การพัฒนาตนตามหลักขรรวาศธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้
- 2) ศึกษาวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้เกี่ยวกับการพัฒนาตนตามหลักขรรวาศธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

ขั้นนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

4. สรุปผลการวิจัย

สาเหตุหลักที่มนุษย์จะต้องพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เนื่องจากค้นหา คือ ความอยาก ความปรารถนาไม่สิ้นสุดในวัตถุกาม ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และอารมณ์ที่กระทบใจที่นํารักใคร่ นําทองใจ ทำให้มนุษย์ขาดการพัฒนาตามความประพฤติที่เรียกว่า ศีล ขาดการพัฒนาตามความสำรวมอินทรีย์ภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ จึงทำให้เราร้อนไปตามกระแสแห่งตัณหาที่เข้ามาบังคับจิตใจอยู่ตลอดเวลา นั้น ครอบงำจิตใจยังไม่ประกอบมพัฒนาตนให้มีคุณภาพแล้ว ย่อมตกเป็นอันโอชะของตัณหาอยู่ตราบนั้น นอกจากนั้นยังทำให้สภาพจิตใจแปรผันไม่มั่นคงไม่แน่วแน่ ไม่เป็นสมาธิกังวล โลเลทำงานใดก็จับจด เพราะขาดสมาธิภายในส่วนปัญญา เมื่อจิตใจพร้อมแล้วก็เห็นจริงโดยยาก รูจจริงโดยยากด้วยถูกปิดบังเอาไว้เป็นชั้นๆ ฉะนั้น เมื่อทราบถึงสาเหตุของการพัฒนาแล้วพึงทราบหลักพัฒนาต่อไปนี้ได้แก่ 1) การพัฒนาตนตามหลักขรรวาศ คือ การพัฒนาด้วยศีล หรือการฝึกอบรมทาง กาย และทางวาจา นั้น ครอบคลุมไปถึงความสำรวมอินทรีย์ ภายใน 6 ประการ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อันแสดงออกทางกายทวาร ซึ่งเป็นไปในฝ่ายกุศลกรรมบถ จัดเป็นคุณประโยชน์ ทั้งแก่ตนและคนอื่น โดยใจความก็หมายถึง การไม่ทำร้ายเบียดเบียนคนอื่นให้บาดเจ็บ หรือเสียชีวิต ไม่ล่วงเกินสิทธิทรัพย์สินสมบัติ และไม่ล่วงเกินต่อคู่ครองคนรัก

หลักขรรวาศธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท หลักขรรวาศธรรม 4 เป็นธรรมนํามาซึ่งความสุขความเจริญความสามัคคีอันควบคุมบุคคลไว้ให้กลมเกลียวกันและชีวิตของผู้ครองเรือนต้องมีการสมาคมกับคนอื่นต้องมีความจริงใจต่อเขาต้องรู้จักข่มจิตของตนเมื่อประสบเหตุการณ์ไม่ตํองมีความอดทนเพื่อต่อสู้กับชีวิตและในบางครั้งต้องบริจาคสมบัติของตนเมื่อเห็นคนอื่นเดือดร้อนขรรวาศธรรม ข้อที่ 1) สัจจะ หมายถึง ความสัตย์ความซื่อ มีความจริงมีความตรงมีความแท้ ข้อที่ 2) ทมะ หมายถึง พยายามปรับปรุงตนเองให้ดียิ่งขึ้นเรื่อยๆ ขจัดนิสัยที่ไม่ดีออกไปเสียจากตนเองพยายามฝึกหัดบังคับจิตใจตนเองโดยเริ่มจากบังคับทีละเล็กทีละน้อยเมื่อทาบ่อยๆ ครั้งก็จะทำให้เกิดเป็นนิสัย ข้อที่ 3) ขันติ คือ ความอดทน ซึ่งเป็นลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งทางจิตใจ ข้อที่ 4) จาคะ หมายถึง ความเสียสละตัดใจตัดกรรมสิทธิ์ของตนตัดความยึดถือความเสียสละมี 2 คือ 1) สละวัตถุ หมายถึง การแบ่งปันกันกินแบ่งปันกันใช้รวมทั้งการทำบุญให้ทาน 2) สละอารมณ์ หมายถึง ไม่ผูกโกรธใครไม่พยายาบาดด้วยหลักธรรมขรรวาศธรรม 4 ซึ่งเน้นความมีคุณธรรมทั้งด้านความมีสัจจะความมี ทมะความมีขันติ และมีจาคะให้เกิดขึ้นอย่างดีด้วยเพื่อให้มีจริยธรรมและมีคุณธรรมเพราะหลักขรรวาศธรรม 4 หมายถึง ธรรมสำหรับคฤหัสถ์ในการครองชีวิต ความสำคัญของขรรวาศธรรม 4 หรือธรรมสำหรับชีวิตครองเรือน 4 ประการ

การพัฒนาตนตามหลักขรรวาศธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท การพัฒนาตนมนุษย์นั้น คนเราควรมีศีลแปดเป็นเบื้องต้น เพื่อจะรักษาพฤติกรรมทางกาย และวาจาตรงตาม ระเบียบรอย ไม่เป็นโทษภัยอันตรายต่อเพื่อนมนุษย์ สัตว์ และสิ่งแวดล้อม เพราะเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว สภาวะทางจิตใจย่อมได้รับการอบรมไปในทิศทางที่ควรมีคุณธรรม คุณภาพ และคุณ

ประโยชน์ แม้ในการทำ พุท คิด ก็ประกอบไปด้วยการพิจารณาด้วยปัญญาให้เข้าใจต่อสภาพปัญหา หรือสาเหตุอื่นๆ แล้วรู้วิธีการหลีกเลี่ยงในสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยงและเจริญในสิ่งที่ควรเจริญ ก็จะเป็นคุณประโยชน์ต่อตนและสังคมได้ ฉะนั้น พึงทราบการประยุกต์หลักพุทธธรรมตามแนวทางของท่าน มีดังต่อไปนี้ 1) หลักเศรษฐกิจในการพัฒนาตน มุ่งสอนให้รู้จักการควบคุมดูแลในการใช้จ่ายที่เกิดประโยชน์ว่า ส่วนใดไว้อย่างตนเอง เลี้ยงครอบครัวและเป็นสาธารณะประโยชน์แก่ส่วนรวม ทั้งยังต้องพิจารณาในการเสพ ในการบริโภคใช้สอยทรัพย์สินเงินทองในแต่ละครั้ง โดยรู้จักมีความอดทนหาทรัพย์สินไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยหรือพอใจ รู้จักวิธีแสวงหาทรัพย์สินโดยชอบธรรม รู้จักรักษาทรัพย์สินที่หามาได้นั้น รู้จักสันโดษใช้จ่ายพอดีแก่ฐานะของตน จึงมีความสุขเพราะการใช้จ่ายทรัพย์สินและประกอบด้วยพลธรรม 5 อย่าง คือ ศรัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละและปัญญาพละ เพื่อความสำเร็จในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจตามหลักพระพุทธศาสนา 2) หลักทิศ 6 กับการปลูกจิตสำนึกในหน้าที่มุ่งสอนให้บิดามารดา บุตรธิดา สามี ภรรยา มีความเข้าใจหน้าที่ของตนเองในสถาบันครอบครัว โดยเฉพาะการปลูกจิตสำนึกตามหลักพุทธธรรมในทิศ 6 เป็นแก่นนำความประพฤติให้มีจิตใจที่เอื้อเฟื้อต่อกัน ช่วยเหลือกัน และกันโดยหน้าที่ซึ่งเป็นการเกื้อกูลต่อการพัฒนาในสถาบันทางสังคม ต่อไปด้วยดี 3) หลักการศึกษาแก่เยาวชน มุ่งสอนให้เยาวชนรู้จักคุณค่าของการศึกษา สามารถให้ประโยชน์สุขแก่ตนเอง ในด้านวิชาชีพ การดำเนินชีวิตเพราะถาคนเราขาดการศึกษาแล้วก็เหมือนโคตาบอดที่หากินอยู่ไกลเหวลึก ไม่ช้าก็จะเดินทางพลัดตกเหวตาย และสอนให้รู้จักการคบเพื่อนดี แยกแยะเพื่อนเลว ถูคติที่ว่า เพื่อนกินหาง่าย เพื่อนตายหายาก จึงควรรู้จักคบกับภักตมิตร เว้นพาลชนเสีย นอกจากนั้นเยาวชนจะต้องมีความกตัญญูทั้งต่อบิดามารดาและสถานศึกษาของตน เพราะถาขาดสองอย่างนี้แล้ว จัดเป็นบุตรธิดาอกตัญญู ไม่รู้คุณค่าสุดท้าย คือ รู้จักศึกษาวิชาประกอบจิตใจ คือ หลักธรรมะคำสั่งสอนทาง พระพุทธศาสนา เช่น ไตรสิกขา มีศีล สมาธิ ปัญญาเพื่อฝึกฝนอบรมพัฒนาตนให้เจริญก้าวหน้าในการศึกษาอีกด้วย 4) หลักดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท มุ่งสอนให้บุคคลไม่พึงประมาทในวัย ในฐานะการงาน การเงิน การดำเนินชีวิตโดยให้พิจารณาไตรลักษณ์ 3 อย่างๆ ได้แก่ ใหพิจารณาเห็นอนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้ของสิ่งสารทั้งปวง ทุกสิ่ง ความแปรทุกของสิ่งสารนั้น และอนัตตา ความบังคับในสิ่งสารทั้งปวง และธรรมทั้งปวงไม่ได้เที่ยงใจอยากให้เป็นแล้วรีบสร้างกุศล บำเพ็ญประโยชน์ต่างๆทั้งต่อตนและสังคมโดยสวัสดิภาพ ไม่ประมาท มัวเมา 5) หลักการดำเนินชีวิตด้วยความสุข มุ่งสอนให้รู้จักหลักความเป็นจริงในการเสียสละ คือ การให้ทาน การแบ่งปันสามารถช่วยให้สังคมอยู่รอดปลอดภัยไม่เอาเปรียบกัน สะดวกเห็นแก่ตัวเสียได้ และหลักศีลมุ่งสอนให้รู้จักระมัดระวังตนเองให้ทำงานอย่างสุจริต ไม่ประพฤติดินหน้าทีและเกิดความสันติสุขทั้งต่อตนและสังคมแวดล้อม

5. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัย ดังนี้ หลักธรรมสำหรับพัฒนามนุษย์ใน พระพุทธปรัชญา มีเนื้อหากว้างขวางครอบคลุมหลักพุทธธรรมทั้งหมด ผู้ศึกษาและปฏิบัติควรมีหลักในการนำหมวดธรรมทั้งหมด เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยสามารถพิจารณาขอบเขตในแต่ละหมวดเพื่อนำไปปรับใช้กับพฤติกรรมของมนุษย์ว่าเป็นอย่างไร

2) ผู้ศึกษาควรรู้พฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน สังคมมนุษย์มักแสดงออกของการกระทำ อยู่ในขอบเขตของปัญหานั้นๆ อย่างไร และผลกระทบต่อบุคคลนั้นส่งผลต่อสังคมอย่างไรบ้าง

3) การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนามนุษย์ในสังคมปัจจุบันควรศึกษาวิธีการปฏิบัติตามหลักธรรมที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว และสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อนำไปพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมได้

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ผู้วิจัยเห็นว่า ในการศึกษาวิจัยนี้เป็นคงเป็นประโยชน์แก่ทุกส่วนต่อผู้ที่มีความสนใจในเรื่องที่เกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยขอเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1) ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์กับประชากรในพื้นที่ และนอกจากพื้นที่ที่กำหนดศึกษานั้น เพื่อจะได้ทราบความแตกต่างกันและการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้เป็นอย่างไร

2) ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางอื่นๆ แล้วนำมาเปรียบเทียบกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อจะได้ทราบข้อแตกต่างแล้วนำผลที่ได้จากการวิจัยนั้น มาปรับปรุงหลักการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกันในยุคปัจจุบันให้เกิดประโยชน์สุขแก่ผู้เกี่ยวข้องทั้งต่อตนเองและสังคม

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- นวลคำ จันภา. (2548). การศึกษาและสาระสำคัญของชีวิต. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ปิ่น มุทุกันต์. (2535). พุทธศาสตร์ (ภาค 2). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2544). พุทธธรรม (ฉบับเดิม). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2545). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสื่อตะวันจำกัด.
- วสิน อินทสระ. (2519). พุทธปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ.